

Hans Anten

***Ik ben overbodig geworden!*' Briefwisseling J. Greshoff - A.A.M. Stols. Bezorgd door Salma Chen en S.A.J. van Faassen. Deel 3, 1952-1956. 's-Gravenhage, Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 1992. XXXIV + 422 bladzijden, met illustraties. Achter het Boek 26. Prijs: f 80,-.**

In november 1992 verscheen in de reeks Achter het Boek het derde en laatste deel van de briefwisseling tussen de schrijver-criticus J. Greshoff (1888-1971) en uitgever A.A.M. (Sander) Stols (1900-1973). Het eerste deel, *'Beste Sander, Do it now!'* (1990), beslaat de periode 1922-1941; het tweede, *'Stols blijft Stols, denk daarom'* (1992), de periode 1945-1951. Het derde deel bevat de achterhaalde correspondentie uit de jaren 1952-1956, de periode waarin Stols met een korte onderbreking in Zuid- en Centraal-Amerika verbleef als typografisch adviseur in dienst van de Unesco. De briefwisseling eindigt in 1956. Aan het einde van dat jaar stemt Stols in met de verkoop aan zijn zaakwaarnemer J.P. Barth van de uitgeverij, waarmee hij dan geen praktische bemoeienis meer heeft.

Met deze monumentale driedelige uitgave hebben de editeurs Salma Chen en S.A.J. van Faassen een indrukwekkende bijdrage geleverd aan de bestudering van aard en functie van de uitgeverij in het literaire bestel. De editie beantwoordt volkomen aan het doel dat de bezorgers voor ogen stond: 'te laten zien hoe een uitgever en diens fonds de literatuur van zijn tijd mee vorm gaf en op welke wijze hij daarbij door een schrijver geadviseerd werd.'

Het citaat dat als titel fungeert, zet op treffende wijze de toon voor een groot deel van de brieven. In toenemende mate verdwijnt in de jaren vijftig bij Stols het plezier in het uitgeverijvak, wanneer het hem allengs duidelijk wordt dat het niet langer mogelijk is een bibliotheekcultuur voor weinigen - voor Stols het meest aantrekkelijke aspect van de uitgeverij -, in stand te houden. In 1953 schrijft hij aan Greshoff: 'Het is een *rotvak* geworden [...] Van bibliotheekedities (mijn eigenlijke vak) is er geen sprake meer. Ik ben overbodig geworden!'. Naar aanleiding van de opheffing van de uitgeverij in 1964 vertolkt Greshoff in een terugblik in *Het Vaderland* zijn gevoelens van teleurstelling: 'Reeds voor de oorlog zagen wij, belangstellenden, dan om onbegrijpelijke redenen de belangstelling voor de bibliotheek alom begon te tanen. [...] Sander Stols zag het hopeloze van deze strijd in. De wereld van *The Book Beautiful* brokkelde geleidelijk af om ten slotte plaats te maken voor die van de flodderige pocketboeken. Aan deze overgang van de edelste verfijning van de boekkunst naar de slordigste eendagsvliegen heeft Stols niet mede willen, uit zijn aard niet mede kunnen doen. Alleen zij die nog weten wat voor ons het Boek betekende [...], kunnen inzien waarom Stols zich terugtrok bij het begin van het verval. Hij wilde liever géén boeken dan slechte boeken maken.'

De uitzichtloze positie van Stols' uitgeverij wordt tevens gereleveerd door de samenstelling van het fonds dat, anders dan voor de Tweede Wereldoorlog, weinig indrukwekkend genoemd kan worden. De kurken waar de uitgeverij op dreef zijn Marnix Gijsen en, in mindere mate, Clare Lennart, en deze schrijvers zijn, zoals de editoren terecht opmerken, in kwalitatief opzicht niet te vergelijken met bijvoorbeeld Du Perron, Roland Holst of Vestdijk. Wanneer bovendien de door Stols uitgegeven Vijftigers (o.a. Andreus, Kouwenaar en Lucebert) evenals

de succesvolle dichters Vasalis en Hoornik verdwijnen, raakt de uitgeverij steeds verder verwijderd van het literaire centrum. De neergang wordt als het ware bevestigd in de keuze van schrijvers voor de nieuwe Helikonreeks uit 1955: Hetty van Waalwijk, Lou Vleugelhof, A. Korthals Altes en Nico Verhoeven.

De betekenis van Greshoff voor de uitgeverij is in deze periode vooral gelegen in het zodanig 'behandelen' van Gijsens romans dat ze konden worden uitgegeven. Stols' sterauteur, zo laat de correspondentie op gemakkelijke wijze zien, bleek niet in staat behoorlijk Nederlands te schrijven. In een opsomming geeft Greshoff aan in welk opzicht hij Gijsens proza transformeert tot leesbare teksten. De correcties hebben betrekking op

'1. het verkorten van te lange zinnen, het herschikken van een verkeerde zinsorde. 2. het zoeken van synoniemen waar G. aldoor hetzelfde woord herhaalt. 3. het inperken van het gebruik van vreemde woorden, dat bij hem zóó ver gaat, dat hij voor gemiddelde Nederlandsche lezers onverstaanbaar wordt. 4. Het verduidelijken van zijn bedoeling waar hij onduidelijk is. 5. Het lossen en lichter maken van de volzin door de bijzin te verkorten'.

Het is te begrijpen dat Greshoff zijn vriend Gijsen niet wilde confronteren met zijn ingrepen en dat hij Stols en Barth herhaaldelijk bezwoer '1. *nooit* aan iemand *iets* over mijn bewerking van Goris [= Marnix Gijsen. HA] m.s. mede te delen. 2. *nooit* met de drukproeven de kopij aan Goris te zenden, altijd de drukproeven *alléén*. Het is n.l. soms wat pijnlijk als hij ziet *hoe* hij zat te knoeien'.

Het beeld dat uit de briefwisseling van dit deel naar voren komt, is in hoge mate identiek aan de signatuur die de twee voorafgaande delen te zien gaven. De 245 brieven getuigen van een vriendschap waarin utilitaire aspecten domineren. De talrijke uitspraken over auteurs en boeken zijn nagenoeg uitsluitend vervat in termen van commercieel belang. Vanwege het pragmatische karakter van de correspondentie en de vele uitweidingen over familiere besognes (toeristische informatie, gezondheidsperikelen, e.d.) vormt de briefwisseling geen meeslepende lectuur, althans voor de literatuurhistoricus wiens primaire interesse niet uitgaat naar het gezinsleven van de heer Barth. De op den duur vermoeiende volledigheid waaraan deze editie in zekere zin laboreert, doet zich eens te meer gelden door de afwezigheid van enige epistolaire virtuositeit bij de correspondenten. Het summum van stilistische vaardigheid is waarschijnlijk de oubollige plechtstatigheid in woordkeus waaraan met name Greshoff en Barth zich overgeven.

De leeseditie van de briefwisseling opent met een inleiding waarin de bezorgers de correspondentie voorzien van een verhelderende context. Daarna volgen een lijst van vaak voorkomende afkortingen, de 245 brieven (163 van Greshoff, 39 van Stols en 43 van Barth), de verantwoording bij de gevolgde editie-technische principes en de opzet, en drie bijlagen (o.a. een aanvulling op het eerste deel). Het boek besluit met een chronologie van de opgenomen briefteksten, de noten bij de inleiding en de brieven (87 bladzijden), en een bibliografie van secundaire literatuur. Bij het boek is separaat een cumulatief register voor de drie delen uitgekomen, waarin alfabetisch de namen en titels van personen, instellingen, periodieken, boekuitgaven, e.d. zijn opgenomen.

Over de toelichting die de editoren per brief geven, merken ze op er naar gestreefd te hebben alle vragen die de hedendaagse lezer zouden kunnen oproepen, zo volledig mogelijk te beantwoorden. In dat streven zijn Chen en Van Faassen overtuigend geslaagd. Het enige bezwaar dat tegen de annotatie ingebracht kan worden, is de mate van redundantie. Zo

is het telkens vermelden van de publicatie *Marnix Gijsen* van René Goris en J. Greshoff overbodig. Gezien het royale commentaar is het natuurlijk jammer dat de noten na de complete correspondentie zijn gezet, zodat de lezer zich enig fysiek ongerief moet laten welgevallen. Het verdient aanbeveling bij een uitgave van dit formaat de noten onmiddellijk onder de briefteksten te plaatsen, zoals dat vroeger in de serie *Achter het Boek* het geval was. Tenslotte, de ernst waarmee de editoren te werk zijn gegaan in hun commentaar komt raak tot uiting in noot 22 van brief 1006. Greshoff sluit zijn brief aan Stols af met het verzoek de hartelijke groeten over te brengen aan de president van Guatemala. Ofschoon deze wens toch moeilijk serieus genomen kan worden, verschaft de noot keurig informatie over wie op dat moment interim-president van genoemd land was en wanneer hij werd geboren en stierf.

Universiteit Utrecht

In: *De Nieuwe Taalgids* 87 (1994), nr. 1